

İbrahim Peygamber Makamına Adanmış **SURRE ALAYI SANCAKLARI**

SURRE (HELP&GIFT) REGIMENT FLAGS DONATED TO PROPHET IBRAHIM

Selman Kardeşlik | Arkeolog, Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü

Uzun ve heyecanlı bir serüvenle başlanan ve tesadüfen Hz. İbrahim Peygamber makamını ziyaret ederken, bir camekânlı odada sapsarı sarılı vaziyette sancaklar gözümü ilişmişti. 2015 senesinde tespit ve envanterleme çalışmalarına başladığım bu koleksiyon, 12 adet sancaktan oluşmaktadır. Osmanlı paşaları, beyleri veya tarikatlar tarafından Hz. İbrahim peygamber makamına bağışlanmış olan muhtemel sure alayı sancakları, zamanla bu makamda birikmiş ve bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak ilk incelemem esnasında, çevre, iklim ve saklama koşulları nedeniyle oldukça yıpranmış ve erimeye yüz tutmuş tekstil ürünü sancak eserlerin, bir an önce konservasyon ve restorasyona tabi tutulmaları gerekiyordu. Sancak eserler arasında belki de Türkiye'nin en önemli koleksiyonlarından biri olan ecdad yadigarı bu tarihi mirasımızı, yok olmadan kurtararak gelecek nesillere aktarmayı büyük bir sorumluluk olarak kabul ettik. Bu amaçla Şanlıurfa'da Kamu Kurum ve Kuruluşları ile görüşmeler yapıldı, eserlerin hassasiyetleri ve konservasyon projesinin önemi anlatıldı. Yaklaşık 4 yıl boyunca yapılan araştırmalar ve görüşmeler neticesinde Şanlıurfa Valiliği, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ve Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü arasında bir mutabakat sağlandı ve karşılıklı imzalanan protokolle, bu önemli işin ilk adımı atıldı. İstanbul'da konservasyon işinin duayeni olan bir firmaya konservasyonları yaptırılan sancak eserlerin proje işinin maliyeti ise, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi tarafından karşılandı.

Anahtar Kelimeler: İbrahim, Sancak, Ayet, Süsleme, Dival işleme, İpek, Kumaş.

It started with a long and exciting adventure and incidentally while visiting the office of the Prophet Ibrahim. I came across with a group of flags, wrapped around a bar in a room surrounded with windows. This collection, which I started to identify and make inventory in 2015, consists of 12 flags. The Surre Regiment Flags, which were donated to the prophet Ibrahim by the Ottoman pashas, the rulers or dervishes, gathered throughout time here and some of them survived till today. However, during my first inspection, the flag artifacts, which were worn out due to environmental, climatic and storage conditions, had to be conserved and restored as soon as possible. We felt great responsibility to make survive this national historic heritage till future generations without being destroyed, which perhaps takes place in one of the most important flag collections of Turkey, For this purpose, interviews were held with public institutions and organizations in Şanlıurfa and the sensitivity of the works and the importance of conservation project were explained. As a result of the researches and interviews that continued almost four years, an agreement was reached between the Governorship of Şanlıurfa, Şanlıurfa Metropolitan Municipality and Şanlıurfa Directorate Regional of Foundations and the first step of this important work was taken with the protocol signed mutually. The cost of project preparation of the flag works were covered by Şanlıurfa Metropolitan Municipality while the conservation implementations were carried out by a pioneer and experienced company in Istanbul.

Key Words: Prophet Ibrahim, flag, verse, decoration, dival type relief, silk, cloth

GİRİŞ

Şanlıurfa, eski çağlardan beri Doğu ile Batı'nın buluşma noktalarının en hareketlisi ve en önemlilerinden biri olmuştur. Birçok farklı medeniyetin çekirdek noktalarını, kültür ve ticaret bakımından birbirine bağlayan eski ve önemli yolların kesişme noktaları üzerinde oluşu nedeniyle, bu bölgede kadim dönemlerden beri birçok şehirlerle, farklı ve çok katmanlı medeniyetler kurulmuştur. Tarih öncesi çağlardan başlayıp, Sumer, Babil, Hitit, Assur, Pers, Hellen, Roma, Bizans, Selçuklu, Eyyübî, Memlükler, Akkoyunlular ve Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Şanlıurfa, tarihi ve kültürel mirası ile Güneydoğu'nun kültür ve turizm potansiyeli en yüksek illerinden birisidir. Tarihi 12.500 yıl öncesine dayanan bu kadim şehir, herkesçe bilinen Balıklıgöl ve Harran Kümbet Evleri'nin yanı sıra çok tanrılı dönemin ilk inanç merkezi ve dünyanın en eski yerleşimi konumundaki Göbeklitepe, ünlü Halepli-bahçe Mozaikleri, Halfeti, Eyyüb Nebi, Soğmatar ve Şua-yib Antik kentleri ile kültür ve inanç turizminin ilgi odağıdır. Şanlıurfa, ayrıca üç semavi din için de önemli olan değerlere ve tarihi kutsal mekanlara sahip olduğundan inanç turizmi açısından bölgenin en önemli şehri konumundadır (Karakaş 2001: 5-10; Karakeçili 2017: 17).

Bu kadim ve kutsal şehirde, Hz. İbrahim Peygamberin doğduğuna inanılan makam mağarasının yer aldığı ve en önemli Kadiri tarikatı şeylerinden Seyyid Şeyh Dede Osman (vefat 1883) Hazretleri türbesinin de bulunduğu Dergâh (Mevlid-i Halil) Külliyesi, en çok ziyaretçi çeken yer olarak Şanlıurfa'nın gözbebeği konumundadır (Karakaş 2017:119-132). Şanlıurfa'nın, Anadolu'dan Hicaz'a giden yol kavşağında olması ve Hz. İbrahim Peygamber makamını nedeniyle, son bin yıl boyunca kullanılan 'Urfa-Halep' Hac güzergâhı, Şanlıurfa'nın inanç turizmi ve kültürüne katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla Anadolu'dan toplanıp, Hicaz'a giden hacı kabilelerinin Anadolu'daki son çıkış kapısının Şanlıurfa olduğu ve Osmanlı tarihi boyunca Surre

Resim 1. Osmanlı dönemi Surre Alayı (Surre-i Hümayun) töreni (dunyabizim.com).

Alayı törenlerinin İstanbul'dan sonra son olarak Şanlıurfa veya Halep'te yapıldığı düşünülmektedir.

Surre Alayı denilen ve her sene yenilenen Kâbe örtüsünü götürmek üzere yola çıkan alayın özel bir sancağı ve sancak kılıfı bulunmaktaydı. İslam devletleri arasında çok önem taşıyan ko nularardan biri olan Kâbe örtülerinin yaptırılması, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlılar tarafından her sene kesintisiz olarak gerçekleştirilmekteydi (Resim 1). Her sene yenilenen Kâbe örtülerinin Surre Alayı ile gönderilmesi için büyük bir tören yapılmaktaydı (Kılıçkaya 2007:21). Büyük ihtimalle Anadolu'dan toplanan hacılar ve Surre Alayı, Urfa ve Halep üzerinden Hicaz'a varıyorlardı. Dolayısıyla makalemizin konusunu teşkil eden sancakların çoğunun Surre Alayı Sancağı olabileceği ve Şanlıurfa'nın en önemli kutsal yeri olan Hz. İbrahim Peygamber makamının da içinde yer aldığı Mevlid-i Halil Külliyesi'ne bağışlanarak, zamanla burada birikmiş olduğu düşünülmektedir.¹ Ayrıca çoğu sancaklara işlenen 'fetih' ile ilgili âyetler de, Surre Alayı törenlerine işaret etmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde Sancak, 'Çoğunlukla askeri birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak' şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlı döneminde bey sancakları, askeri birlik sancağı, tarikat, ocak, lonca, vilayet ve kaza sancakları gibi her kuruluşun kendine özgü sancağı olduğu bilinmektedir (Şahin 2009: 97-99).

¹ Bu eserlerimizin konservasyon projesinde koordinasyon görevini üstlenen Şanlıurfa Valiliği Çevre Koruma Vakfı'na, işin sponsorluğunu üstlenen Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'ne ve özellikle bu uzun çalışma sürecinde çalışmanın en başından itibaren hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, bu projenin en büyük destekçisi ve yürütücüsü olan Şanlıurfa Valiliği Çevre Koruma Vakfı Müdürü Sayın Siracettin İlhan Bey'e ve emeği geçen kurum ve kuruluşlara şükranlarımızı arz ediyoruz.

Dokuma Sanatının Tarihçesi ve Gelişimi

İnsanoğlunun günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce yerleşik hayata geçerek hayvanları evcilleştirmesiyle birlikte dokumacılık sanatının da doğup gelişmeye başladığı düşünülmektedir. İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri, kuşkusuz dokuma sanatıdır. Dokumacılık, ilk başlarda soğuktan korunma, mevsimine göre giyinme, örtünme ve süslenme gibi ihtiyaçlar sonucu doğmuş olsa da, insanlık uygarlığının gelişimine paralel her medeniyetin refah düzeyine, inanç ve ritüellerine, teknik ve sanat anlayışlarına göre ilerleme kaydetmiştir (Gürsu 1988:17, Kardeşlik 2010:113). Özellikle dokumacılığın ilk izleri, Anadolu'da Neolitik dönem yerleşimlerinde görülmektedir. Örneğin Konya'daki Çatalhöyük yerleşiminde yapılan arkeolojik kazılarda MÖ 7. bine tarihlenen dokuma ağırsakları, iğneler ve dokuma parçacıklarının ele geçmesi, dokumacılığın insan hayatında yerini aldığını kanıtlamaktadır. MÖ 2. binde Kayseri-Kültepe yerleşimindeki arkeolojik kazılarda elde edilen ticari tablet arşivlerinde, Anadolu ile Assur devleti arasında dokuma ürünleri ticaretinin çok önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır (İnalçık 2008:71-72). MÖ 8 ve 7. yüzyıllarda Frig Uygarlığında da dokumacılık sanatının oldukça geliştiği bilinmektedir (Kardeşlik 2010:113). Ayrıca MÖ 1400'lerde Eski Mısır sanatında rastlanan dokuma tezgahı tasviri ve 'Kopt' adı verilen düz dokuma örnekleri, Anadolu dışında Mısır'da da dokuma sanatının köklü bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Acar 1975:15).

Osmanlı kumaşları, dokuma tekniği, malzeme özellikleri ve desen zenginlikleri ile dokuma sanatının evrimi içinde önemli bir yere sahiptir. Türk-İslam döneminin erken kumaş eserleri, günümüze pek ulaşmamış olsa da dönemin minyatür sanatında tasvir edilen örneklerle tanıyabilmekteyiz. Canlı renk ve süslemeleri ile dokuma ve kumaş eserler, Türk-İslam dokuma sanatının eşsiz ilk örneklerini sunmaktadır. İbn-i Batuta ve Marco Polo gibi seyyahlar, 13-14. yüzyıl Anadolu'sunun sanatsal dokuma ve kumaş eserlerinden övgüyle söz etmektedirler. Osmanlı döneminden günümüze kalabilen kumaş ve dokuma örneklerini, Topkapı Sarayı ve Mevlana Müzesi koleksiyonlarında görebilmekteyiz. Özellikle Konya Mevlana Müzesi'ndeki sancak eserler, bu alanda çok önemli bir koleksiyona sahiptir. Osmanlı dönemi kumaş tekniği, halk arasında dokunan kumaşlar (yöresel) ve saray tezgahlarında dokunan saray dokumaları olarak iki yönde gelişim göstermiştir (Sözen 1998:192). Osmanlı İmparatorluğu döneminde, altın ve gümüş tellerle dokunmuş ipek kumaşlar, dönemin saray hayatı ve manevi önem taşıyan alanlarda, törenlerde sıkça yer tutmuştur. İpek kumaş ticaretinin, 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı devlet hazinesinin en büyük gelirleri arasında olduğu bilinmektedir (Gürsu 1988:17-18). Bu açıdan Şanlıurfa, kuşkusuz ipek ticareti kervan yolu üzerinde önemli bir şehirdir (İnalçık 2008:232).

Fotoğraf 1. Sancak eserlerin konservasyon aşaması (Fot. S. Kardeşlik).

Osmanlı döneminde Şanlıurfa'nın el sanatlarından, özellikle dokumacılık önem kazanmıştı. Şehirde çeşitli dallarda dokuma yapan tezgahlar bulunmaktaydı ve bunların miktarı her geçen gün gelişme göstermekteydi. 1867 tarihli Halep Vilayet Salnamesi'nde Urfâ'da dokunan kumaşların Harput ve Kayseri olmak üzere birçok şehre satıldığı belirtilmektedir. Bu dönemde Urfa ipekli alaca kumaşının meşhur olduğu salnamelerde geçmektedir. 1883 tarihli Halep vilayet salnamesinde Urfâ'da 221 adet kumaş tezgahından söz edilmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi de Şanlıurfâ'da çok sağlam kumaşların dokunduğunu belirtmektedir (Kürkçüoğlu 2011:53-54).

SANCAK ESERLER

Sancaklar, Şanlıurfa Hz. İbrahim Peygamberin doğduğuna inanılan makam mağarasının yer aldığı Mevlid-i Halil Külliyesi'nde bulunmuştur. Son yıllara kadar hac kabileleri buradan uğurlanırdı. Konservasyonları yapılan sancakların, aynı külliye içerisinde bir galeride sergilenmeleri planlanmaktadır.

Bulduğu ortam, saklama ve iklim koşulları gibi etkenler nedeniyle, fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile aşırı deformasyona uğrayan sancakların hassasiyetleri göz önünde bulundurularak, konservasyon işinin duayenleri tarafından yapılması çok önemsenmiştir. Süreci bir yılı aşkın devam eden sancak eserlerimizin konservasyonu, sağlıklı bir şekilde bitirilmiştir (Fotoğraf 1). Makalemizin konusu olan sancak eserlerde, ağırlıklı olarak renkli parlak kumaş (ipek atlas) tercih edilmiştir. Bu kumaşlar, desensiz ve parlak ipek olan canfes cinsi kumaşlardır. Halk arasında 'ipekli alaca' ismiyle de anılmaktadır. Sancak eserlerde genel olarak 'fetih' ile ilgili âyetler işlenmiştir. İşlemlerde ağırlıklı olarak gümüş ve altın sırmalı tellerle 'tel kırma' tekniği veya 'dival işleme' tekniği tercih edilmiştir. Çok nadir olarak bazı işlemlerde veya ayrıntılarda 'zerbaft' adı verilen altın işleme tekniği uygulanmıştır. Sancaklar için

kullanılan kumaşların ağırlıklı olarak bu bölgedeki tezgahlarda dokunduğu düşünülmektedir. Çünkü Şam, Halep ve Gaziantep'te dokunan ipek kumaşların meşhur olduğu kayıtlarda geçmektedir (İnalçık 2008:103).

Makalemize konu olan sancaklar, Şanlıurfada bulunan eserler olup, bunların konservasyonları yapılarak, korunmaları sağlanmıştır.

I. Sancak

Kâbe iç örtüsü olduğu düşünülmektedir. Çünkü Kâbe iç örtüleri, genellikle kutnu (atkısı pamuk, çözücü ipek olan) kumaş cinsinden dokunur ve ağırlıklı olarak kırmızı veya yeşil renktedirler. Kutnu kumaş, yaygın olarak Gaziantep, Şanlıurfa ve Halep'te dokunmaktadır. 175x135 cm ölçülerindeki eserin, 17 veya 18. yüzyıllarda dokunduğu düşünülmektedir. Bordürü sade kırmızı pamuk ve ipek karışımıdır. Bulduğu ortamın ısı ve nem gibi iklim koşulları nedeniyle renk solması ve tahribat gözlemlene-

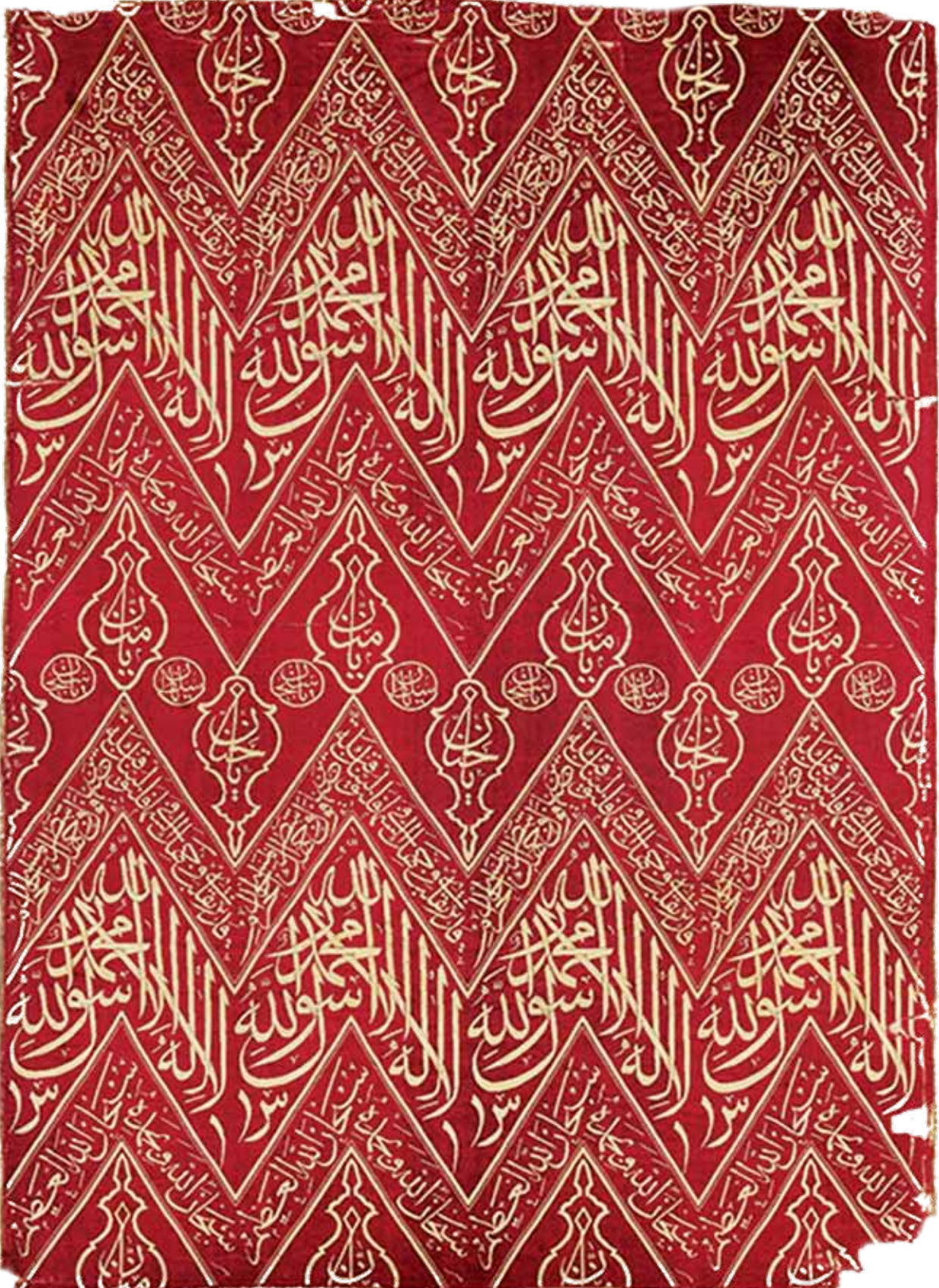
Fotoğraf 2. I Nolu sancağın konservasyon yapılmadan önceki hali (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 3. I Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

bilmektedir. Yer yer deformasyona uğramış ve kondisyonu zayıflamıştır (Fotoğraf 2-3). Kendinden desenli ve kırmızı renk zeminli eserde sarı renkte zikzaklı verev halde sıralanmış kuşaklar içerisinde, 'Kelime-i Tevhid' ve 'Ya Seyyidel Murselin, İbrahim Halilullah, Medet Ya Allah,

Şefa'at Ya Resulallah' yazılıdır. Bu kumaş örgüsüne benzer bir Osmanlı kumaş örneği, 16 veya 17. yüzyıla tarihlendirilmekte olup, Londra'da Özel David koleksiyonunda bulunmaktadı. Yine bu eserimize benzer bir Kâbe iç örtüsü, New York Metropolitan müzesindedir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. 17. yüzyılda Osmanlı dokuması Kâbe iç örtüsü (New York Metropolitan Müzesi).

II. Sancak

Saklama koşulları ile sıcaklık ve nem gibi iklim koşulları nedeniyle oldukça yıpranmış olan, şiddetli fiziksel ve kimyasal bozulma nedeniyle ölçüsü dahi alınamayan eserin konservasyonu yapılarak ihya edilmesi dahi mucize gibi görülmekte idi. Aşırı deformasyona uğrayıp kondisyonu neredeyse yok olmuş vaziyetteydi. Kırmızı renk ipek atlas kumaşın tamamen çözülüp, zayıflamış ipliklere dönüştüğü gözlenmiştir. Altın ve gümüş renk ipliklerle dival sarma işi (Maraş işi de denilmektedir) işlemeler sayesinde bir miktar bütünlüğünü koruyabilmiştir (Fotoğraf 5). Konservasyon sonrası alınabilen ölçüsü 170x150 cm'dir.

Sancağın yüzeyindeki işleme âyetler ve hatlar, aşırı deforme olup kondisyonunu bozmuş olsa da büyük bir kısmı okunabilmektedir (Fotoğraf 6). Eserin sağ en üst köşesinde *'Osman Zünnureyn radiyallahu anha'*; ortada en üstte *'Lailaheillallah El melikül hakkul mübin - herşeyin sahibi olan ve varlığı hiç değişmeyen Allah'tan başka ilah yoktur.'* hadisi işlenmiştir. En makbul dualardan biri olan bu hadisin devamı, en altta orta kısımda işlenmiş olan, *'Muhammedün resulullah sadikul va'dil emin- dosdoğru olan ve kendisine güvenilen Muhammed, Allah'ın resulüdür.'* şeklinde yer almaktadır. Eserin sol en üst köşesinde, *'Ali Keremalluhu vechehu radiyallahu anha'* işlenmiştir. Ortada sağ kenarda,

'Ya ilahel alemin ve ya hayran nasirin- Dualarımızı kabul eyle Ey alemlerin Rabi ve yardım edip koruyanların en hayırlısı.' duası işlenmiştir. Ortada sol kenarda ise, *'Vema erselnake illa rahmeten lil alemin-Biz, seni alemlere rahmet olarak gönderdik.'* Enbiya sûresinin 107. âyeti işlenmiştir.

Fotoğraf 5. II Nolu sancağın konservasyonu yapılmadan önceki hali (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 6. II Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Sancağın en alt sağ köşesinde, *'Hasan radiyallahu anha'* ve an alt sol köşesinde de, *'Hüseyn radiyallhu anha'* işlenmiştir. Sancağın tam orta kısmında II. Abdülhamid'in tuğrası, *'El Gazi Abdülhamid Han bin Abdülmecid El Mu-zaffer daimen'* düzgün bir şekilde işlenmiştir. Tuğranın hemen altında, *'Ceddina kiramen İbrahim Halilullah makamı, Urfâ'nın efradı şahanesinin miri Osman'ın yadigârı, sene 1324-1906'* işlenmiştir.

III. Sancak

Saklama koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu oldukça fazladır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler, deforme ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar gözlemlenebilmektedir. Yeşil renkli ince ipek atlas kumaş zemininde gümüş renk ipliklerle dival işi tekniğinde hatlar işlenmiştir (Fotoğraf 7-8). 170x160 cm ölçüsündedir.

Eserin dört kenarında (bordüründe) beyaz pamuk kumaştan bir kuşak dikilerek bu bordür kısmına siyah mürekkebi ile sol üstten başlanarak, *'Ayet-el Kürsi ve Vettezellahu İbrahimen halilen sadakallahül azim- Allah, dostu olan İbrahime yardım etti.'* duası yazılıdır. Sancağın ana zemininde en üst orta kısımda, *'Allah'* lafzı ve *'Muhammed (s.a.v.)'* sağ ve solunda ise, *'Ebubekir'* ile *'Ömer'*

isimleri işlenmiştir. Eserin zemin ortasında, *'Bismillahir-rehmanirrehim, inna fethna leke fethen mübina, nesrün minallahi ve fethun qaribun ve beşşiril'* müminine ya Muhammed-Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, şüphesiz

Fotoğraf 7. III Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 8. III Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Biz, sana *apacık bir fetih ihsan ettik, Allah'ın yardımıyla gelen fetih zaferini müminlere müjdele.*' şeklinde işlenmiş Fetih sûresinin 1. âyeti ile Saff sûresinin 13. âyeti yer almaktadır. Sancak ana zemininin en alt kısmında, *'Ali, Hasan, Hüseyin, Osman, minna'* işlenmiştir. Üzerinde tarih işlenmemiş olduğu varsayılmaktadır. Diğer benzer sancak eserlerden yola çıkılarak, 19. yüzyıla tarihlendirme yapmak mümkündür.

IV. Sancak

Bulunduğu ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu oldukça fazladır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve deformasyon ile beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir (Fotoğraf 9-10). 170x160 cm ölçüsündedir.

Sancak eserimiz, gül pembesi ipek kumaş üzerine gümüş ve bakır tellerle dival işi ile telkırma tekniğinde işlemlerle süslenmiştir. Gümüş ve bakır tela ile dal şeklindeki ince bir çizgi ile bordür hattı işlenmiştir. Ana zeminin en üst orta kısmında, hatları bakır, harekeleri ise gümüş olan tela ile işlenmiş *'Besmele'* yer almaktadır. Besmelenin altında iç

yönleri birbirine dönük, bakır tela ile iki adet *hilal* motifi işlenmiştir. İki hilalin ortasında da gümüş tela ile işlenen *yıldız* motifi yer almaktadır. Hilal ve yıldızın altında da hatları gümüş, harekeleri bakır teladan, *'Şüphesiz biz sana*

Fotoğraf 9. IV Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 10. IV Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

apacak bir fetih başışladık' mealindeki Fetih sûresinin 1. âyeti işlenmiştir. Âyetin altında da yarısı tahrip olmuş, bakır tela ile **yıldız** ve iç yönü yukarı dönük gümüş tela ile işlenmiş **hilal** deseni yer almaktadır. Sancağın en alt kısmında ise hatları bakır, hareketleri gümüş ile işlenmiş, ancak büyük bir kısmı yok olmuş, **'Ey Muhammed! Allah'ın yardımıyla size ihsan edilen fetih zaferini müminlere müjdele'** mealindeki Saff sûresinin 13. âyeti işlenmiştir. En alt kısımda sene ibaresi olsa da tarih rakamları yok olmuştur. Dokuma ve işleme tekniğinden ve benzer örneklerinden dolayı 19. yüzyıl içerisinde dokunduğu tahmin edilmektedir.

V. Sancak

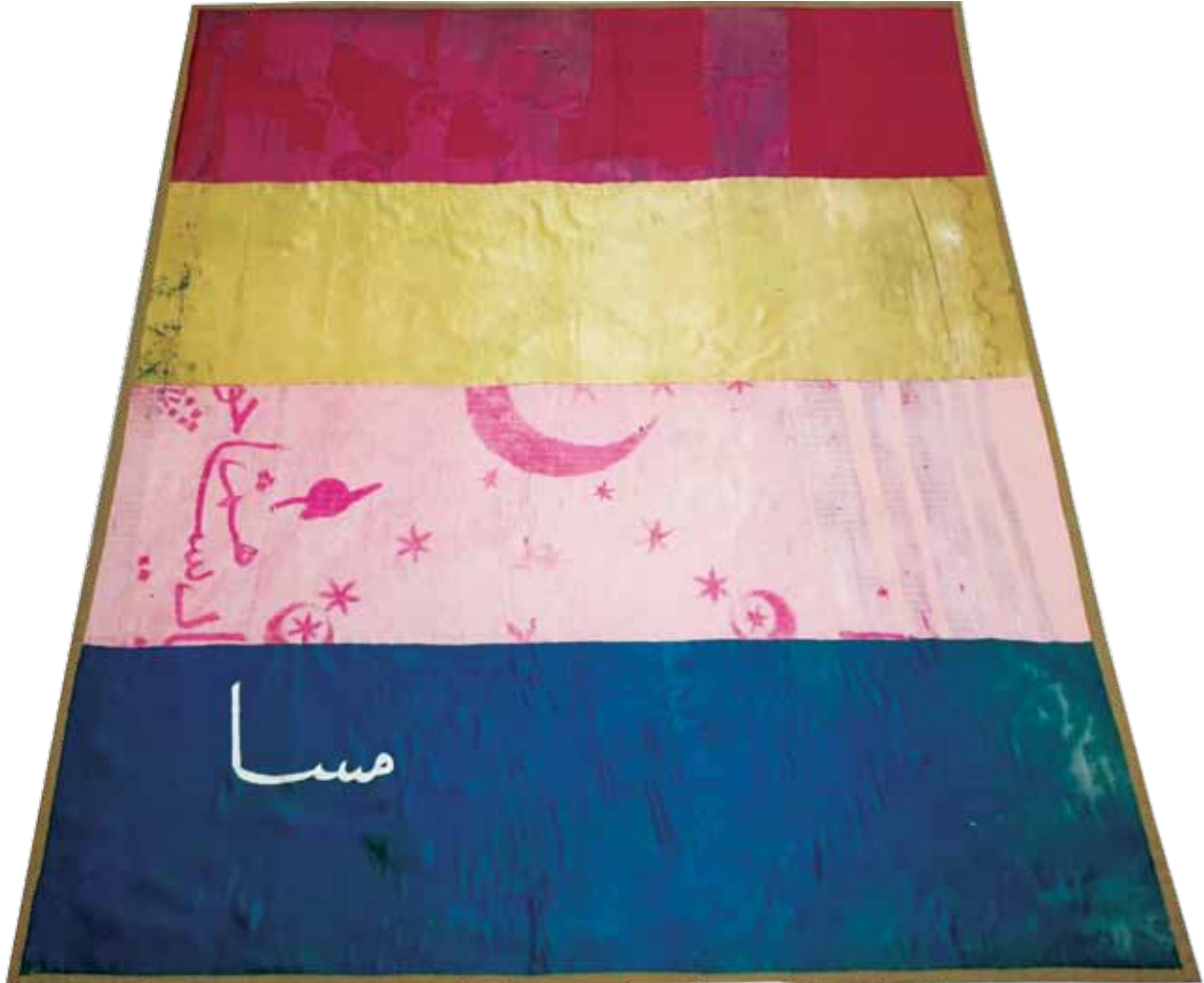
Bulunduğu ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu fazladır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklar ile deformasyonla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir (Fotoğraf 11-12).

195x185 cm ölçülerindeki sancak, tek katlı ve dört ayrı renk ipek atlas kumaşın birleşiminden oluşturulmuştur. Sancağımız, pastel boya ağırlıklı mavi, kırmızı, pembe ve saman sarısı ipek ve atlas kumaşlardan dört ayrı parça (pano) halinde uygulanmıştır. Hat ve motiflerin beyaz pamuk kumaş ile işlendiği, çok az kısmı kalan ve çoğu dökü-

löp yok olmuş hat ile işlemelerin kumaş yüzeyindeki izlerinden anlaşılmaktadır. Sancağın pembe zeminli kısmında, küçük ve büyük çok sayıda hilal ve yıldız motiflerinin işlendiği, zemindeki izlerden tespit edilebilmektedir. Yine pembe zeminli alanda, 'Padişahım çok yaşa' ibaresi okunabilmektedir. Kırmızı renk zeminli alanda ise çok sayıda

Fotoğraf 11. V Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 12. V Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

ay-yıldız motifleri ile muhtemelen fetih ile ilgili ayetlerin işlendiği hat izleri görülebilmektedir.

Bu sancağın, genel kompozisyonu itibarıyla incelendiğinde, tahrip olan birkaç sancağın kalan kısımlarının bir araya getirilerek tek bir sancağa dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Canlı ve pastel renk kumaşların kullanıldığı bu sancağın, 18 ve 19. yüzyıllarda dokunduğu tahmin edilmektedir.

VI. Sancak

Bulunduğu ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu oldukça fazladır. Aşırı deformasyona uğramış sancağın kondisyonunu da oldukça zayıflamış durumdadır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir (Fotoğraf 13-14).

155x150 cm ölçülerindeki sancağın arka yüzünde astar kullanılmıştır. Beyaz renk pamuk kumaş ile dikilerek oluşturulan hat işlemleri sayesinde sancak kumaşında belli bir bütünlük korunabilmiştir. Saman sarısı ve kızıl kahve renk tonlarında ipek atlas kumaş kullanılmıştır. Sancağın ana zemininde ilk satırda, 'Kelime-i Tevhid' lafzı, orta satır-

da, 'İnna *fetehna leke fethan mübina-şüphesiz Biz, sana apaçık bir fetih başladık*' mealindeki Fetih sûresinin 1. âyeti işlenmiştir. Son satırda ise, '*Veyensurukallahu nesren eziza-ve Allah, şanlı bir zafer ile sana yardım eder*.' mealindeki Fetih sûresinin 3. âyeti işlenmiştir. Üzerinde tarih işlenmemiş sancağı, erken 19. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. Sancağın kenarları kendi kumaş renginde saçak püsküllüdür.

Fotoğraf 13. VI Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 14. VI Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

VII. Sancak

Bulunduğu ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu, diğer sancaklara göre daha azdır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile az miktarda renk solması gözlemlenebilmektedir (Fotoğraf 15-16). 220x200 cm. ölçüsündeki sancakta krem renk tonunda ipek atlas kumaş kullanılmıştır.

Zemindeki hatlar ve motifler beyaz saten kumaş kesilerek işlenmiştir. Ortaya yakın bir kenar kısmında ay-yıldız motifi işlenmiştir. Sol alt kenardan başlayarak sağa doğru, 'İnnehu *min süleymane ve innehu Bismillahirrahmanirrahim (Nem sûresi-30), İinna fetehna leke fethan mübina (Fetih sûresi-1), Vema erselnake illa rahmeten lil alemin (Enbiya sûresi-130), Nesrün minallahi ve fethun qaribun ve beşşiril müminine ya Muhammed (Saff sûresi-13) âyetleri işlenmiştir. Farklı sûrelerdeki bu âyetlerin sırasıyla meali, 'Süleymandan gelen bir mektup var, Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlayan, Şüphesiz Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik, Ey Peygamber! Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik, Ey Muhammed! Allah'ın*

yardımıyla gelen fetih zaferini müminlere müjdele.' anlamındadır. Sancağın üzerine işleniş ay-yıldız motifinin bayrak ve sancaklarımızdaki ortaya çıkışı göz önünde bulundurulursa tarih düşülmemiş sancağı, 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek mümkündür.

Fotoğraf 15. VII Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 16. VII Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

VIII. Sancak

Bulunduğu ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu oldukça fazladır. Aşırı deformasyona uğramış sancağın kondisyonu da oldukça zayıflamış durumdadır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir. Hat işlemeler ve astar sayesinde sancak bütünlüğü korunabilmiştir (Fotoğraf 17-18). Sancağımız, 188x157 cm ebatlarındadır. Hicri 1321 (miladi 1902) tarihlidir.

Açık lacivert renk ipek-saten karışımı kumaş üzerine altın ve gümüş karışımı (elektron) telalar ile tel kırma tekniğinde hatlar işlenmiştir. Eserin en üst sağ tarafında 'Allah' lafzı, solda 'Muhammed (s.a.v.)' ismi işlenmiştir. Üst sağdan başlanarak ilk satırda, '**Bismillahi mecraha ve mürsaha inne Rabbi legafururrahim-Onun (Nuh'un**

Fotoğraf 17. VIII Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu
(Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 18. VIII Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Gemisi) gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır, Rabbin çok bağışlayıcıdır.' mealindeki Hud sûresinin 41. âyeti işlenmiştir. İkinci satırda, '**Kelime-i Tevhid-Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın resulüdür.**' yer almaktadır. Üçüncü satırda ise, '**Maşaallah, İna fetehna leke fetihen mübina-şüphesiz Biz, sana apaçık bir fetih müjdeledik.**' anlamında Fetih sûresinin 1. âyeti işlenmiştir. En alt satırda da diğer sancaklardan farklı bir uygulama olarak, '**Padişahım çok yaşa**' sözü işlenmiştir.

IX. Sancak

Ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu oldukça faz-

ladır. Aşırı deformasyona uğramış sancağın kondisyonu da oldukça zayıflamış durumdadır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir. Hat işlemeler ve astar sayesinde sancak bütünlüğü korunabilmiştir (Fotoğraf 19-20). Bu sancağımız, VIII nolu sancağın diğer yüzüdür. 190x157 cm ebatlarındadır.

Asıl zemin rengi yeşil olan sancağın kumaş atkılarının deforme olması nedeniyle çözümlerin rengi olan açık lacivert rengine dönüşmüştür. İpek-saten karışımı kumaş üzerine altın ve gümüş karışımı (elektron) telalar ile tel kırma tekniğinde hatlar işlenmiştir. En üstte sağ tarafta, '**Hasan**' sol tarafta ise, '**Hüseyin**' ismi yer

Fotoğraf 19. IX Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu
(Fot. S. Kardeşlik).

almaktadır. İlk satırda 'Deki; Allah tektir. O, kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. O, doğmamış ve doğurmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir.' mealindeki tüm İhlas sûresi işlenmiştir. İkinci ve son satırda, 'Hamd alemlerin Rabbi, Rahman ve Rahim olan, hesap ve ceza-mükafat gününün sahibi olan Allah'a mahsus-tur. Allah'ım! yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerini mükafatlandırdıklarının yoluna ilet, cezalandırdıklarının yoluna değil.' mealindeki Fatiha sûresinin tümü işlenmiştir. Sancağın üçüncü satırında ise, 'İbrahim Halilullah makamı şerifine yüz on beş qer'esi efradı şahanesi yad egler.' En alt kısımda, 'sene 1321' (Miladi 1902) tarihi işlenmiştir. Üç tarafının saçağı sarı ve kırmızı ipek püsküllü olup, direk kısmına bağlanan saçağı ise altın sırma işlemelidir.

Fotoğraf 20. IX Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

X. Sancak

Ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle hasar durumu oldukça fazladır. Aşırı deformasyona uğramış sancağın kondisyonu da oldukça zayıflamış durumdadır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir. Hat işlemler ve astar sayesinde sancak bütünlüğü korunabilmiştir. 200x180 cm ölçüsündedir (Fotoğraf 21-22).

Krem, kahve ve yeşil renklerde 4 ayrı parça ipek atlas kumaştan dokunmuş olan sancağın dört kenarında kutnu cinsi kumaş ile bordür oluşturulmuştur. Âyet ve işlemler ise beyaz saten kumaş ile dikilerek işlenmiştir. Sancağın sağ üst ve sol üst köşelerinde ikişer *ay-yıldız*, sağ orta kısımda ise Hz. Ali'nin kılıcı olan *'Zülfikar'* motifleri yer almaktadır. Üstte ilk satırda *'Besmele'*, ikinci satırda *'Kelime-i Tevhid'*, üçüncü satırda ise, *'Nesrün minellahi ve fethün qaribun – Allah'ın yardımıyla fetih yakındır.'* mealindeki Saff sûresinin 13. âyeti ve devamında, *'Seyyidina İbrahimen xelila–Allah dostu İbrahim, bizim efendimizdir.'* manasında bir tamlama işlenmiştir. En altta, *'sene 1305'* (1887) tarihi düşülmüştür.

Fotoğraf 21. X Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 22. X Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

XI. Sancak

Ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle aşırı deformasyona uğramış sancağın kondisyonu da oldukça zayıflamış durumdadır. Kumaşta yer yer eriyip çürümeler ve yırtıklarla beraber dökülmeler gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir. İşlemeler ve astar sayesinde sancak bütünlüğü korunabilmiştir. 256x190 cm ölçüsündedir (Fotoğraf 23-24).

Ana zeminde açık, bordürlerde ise koyu krem renkte ipek atlas kumaş kullanılmıştır. Motifler ve hat yazılar, zerdüdü yeşili altın sırma ipek ipliklerle ustalıklarla işlenmiştir. Dokuma tekniği ve işleme sanatı bakımından Osmanlı saray tezgahlarında dokunan eserlerle bir çok benzer üsluplar taşımaktadır. Sancağa işlenen hatların okunuş tekniği ve yönüne göre, sancağın en üst kısmında **'Besmele'**, sağ ve solunda **'Allah'** lafzı ile **'Ömer'** ismi işlenmiştir. Sancağın en sağında **'İnna fetehna leke fethen mübina-şüphesiz Biz, sana apaçık bir fetih müjdeledik.'** anlamında Fetih sûresinin 1. âyeti işlenmiştir.

Sancağın en sağ kenarında, **'Nesriün minallahi ve fethun qaribun ve beşşiril'** müminine ya Muhammed-Ey Muhammed! Allah'ın yardımıyla gelen fetih zaferini müminlere müjdele.' Saff sûresinin 13. âyeti işlenmiştir. Sancağın besmeleye karşılık düşen bordür kısmında, **'Vema erselnake illa rahmeten lil alemin-Şüphesiz Biz, seni alemlere rahmet olarak indirdik.'** mealindeki Enbiya sûresinin 130. âyeti, sağ ve solunda ise **'Muhammed'** ve **'Ebubekir'** isimleri yer almaktadır. Sancağın ana zemininin üst kısmında **'Kelime-i Tevhid'** sağ ve solunda **'Hüseyn'** ile **'Osman'** isimleri işlenmiştir. Kelime-i Tevhid'in altında **'Maşaallah'** sağ ve solunda **'Ceb-rail'** ve **'Mikail'** meleklerinin isimleri yer almaktadır. Ana ze-

minin sol kenarında **'Levlake levlake lemma halaktul eflak-Sen (Muhammed) olmasaydın, Ben alemi yaratmazdım.'** Hadis-i Şerifi, ana zeminin sağ kenarında da **'Ve inneke le'ala hulukin azim- Şüphesiz sen (Muhammed) üstün bir fazilet ve ahlaka sahipsin.'** anlamındaki Kalem sûresinin 4. âyeti işlenmiştir. Ana zeminin tam orta kısmında tuğralı 'Tanzimat Arması' işlenmiştir. Armanın etrafında oval olarak işlenmiş hat yazıda, **'II. Abdülhamid Han'**dan övgüyle söz eden bir kıta Farsça kaside yer almaktadır. Arma kompozisyonunun altında sağ ve solda **'Azrail'** ve **'İsrafil'** meleklerin isimleri işlenmiştir. Melek isimlerinin altındaki tek satırlık hatta, **'Urfa cenahu efradı yeminle salik Enbiya İbrahim Halilullah hazretlerine yadigarlarıdır.'** ibaresi yer almaktadır. Bu cümlenin hemen altında, **'sene 1319'** (1901) tarihi işlenmiştir. Ana zeminin en alt sağ ve solunda ise **'Ali'** ve **'Hüseyn'** isimleri yer almaktadır.

Fotoğraf 23. XI Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 24. XI Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

XII. Sancak

Ortam koşulları ile nem ve sıcaklık değerleri gibi iklimsel koşullar nedeniyle deformasyona uğramış sancağın, üzerine mürekkep ile yazılan âyetler ve kitâbelerin hat konturları dağılmış durumdadır. Aşırı nemden dolayı akmış olan ve kumaş yüzeyine bulaşmış mürekkep lekelerinin bitkisel kökenli temizleyicilerle temizlenmesine çalışılmış, ancak kumaşın daha fazla deformasyona uğramaması ve zarar görmemesi için kimyasal temizleyiciler kullanılmamıştır. Az miktarda fiziksel ve kimyasal bozulmalar ile renk solması gözlemlenebilmektedir. 194x180 cm ölçüsündedir (Fotoğraf 25-26).

Krem renk saten kumaşın kullanıldığı sancağın üzerine is mürekkebi ile düzgün hatlarla âyetler ve kitâbeler yazılmıştır. Diğer sancak örneklerinden farklı bir uygulama tercih edilmiştir. Eserin üst sağ tarafından başlayarak dört kenarında sırasıyla *'Besmele'* ve *'Ayat-el Kürsi'* ile devamında *'qulna ya naru kunî berden ve selamen âla İbrahim – Ey ateş! İbrahim'e serin ve selametli ol'* Enbiya sûresinin 69. âyeti ve ardından *'Aleyhisselam'* yazılıdır. Sancağın sağ üst köşesinde *'Ebubekir'*, ortada *'Cebrail'* ve solda *'Ömer'* yazılıdır. Sağ orta kenarda *'Azrail'*, sol orta kenarda *'Mikail'* yer almaktadır.

Sağ alt kenarda *'Ali'*, ortada *'İsrafil'*, sol alt kenarda da *'Osman'* ismi yer almaktadır. Sancak zemininin tam ortasında ise, *'Nesriün minellahi ve fethün qaribün ve beşşiril* müminine Ya Muhammed–Ey Muhammed! Allah'ın yardımıyla gelen fetih zaferini müminlere müjdele.' mealindeki Saff sûresinin 13. âyeti işlenmiştir. Devamında, *'Âleme mekamî Halilüllah selevatullahi âla nebiyyina vealeyhi'* yazılıdır. Orta kısımdaki kitâbenin altında, *'Sene 1318 (1900) rakeme Ahmet Vefik'* yer alır.

Fotoğraf 25. XII Nolu sancağın konservasyon öncesi durumu (Fot. S. Kardeşlik).

Fotoğraf 26. XII Nolu sancağın konservasyon sonrası durumu (Fot. S. Kardeşlik).

SONUÇ

Tesadüf bir keşifle tespit ederek korumaya aldığımız bu eserlerimizin, kendi dalında Türkiye'nin en önemli koleksiyonlarından biri olabileceği kanaatindeyiz. Hiç kuşkusuz bu tarihi mirasımızın, Osmanlı döneminin sancak eserlerine yeni bir sayfa ekleyeceği ve ayrıca Şanlıurfa'nın inanç turizmine ve kültürüne büyük değerler kazandıracığı aşikardır. Genel itibarıyla Osmanlı döneminden gü-

nümüze kalabilen sancakların üzerinde ağırlıklı olarak 'fetih' ile ilgili âyetler işlenmiştir. Sancaklara işlenen fetih ile ilgili âyetler, Türk-İslam dünyasında 'fetih' ve 'gaza' ülküsünün önemini vurgular niteliktedir. Bunun dışında 'ay-yıldız' motifleri, sancaklar üzerine işlenen en yoğun desenlerdir. Dolayısıyla Sultan Abdülmecid zamanında ti-polojisi belirginleşen ay-yıldızlı bayrağımızın ortaya çıkış aşaması hususunda belirleyici bir fikir vermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar 1975 B. Acar, *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Aslanapa 2007 O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Deniz 2000 B. Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gürsu 1988 N. Gürsu, *Türk Dokumacılık Sanatı*, İstanbul: Redhouse Yayınları.
- İnalçık 2008 H. İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karakaş 2001 M. Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Yayınları.
- Karakaş 2017 M. Karakaş, *Urfada Tasavvuf İzleri*, Ankara: Şurkav Yayınları.
- Kardeşlik 2010 S. Kardeşlik, *Vakıflar Halı Müzesinde Konservasyon Çalışmaları ve Yeni Keşfedilen Selçuklu Halıları*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı I, s.111-120, İstanbul.
- Kılıçkaya 2007 M. Kılıçkaya, *İstanbul Deniz Müzesindeki Osmanlı Dönemi Sancakları*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Kürkçüoğlu vd. 2011 C.Kürkçüoğlu/S.S.Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, Ankara: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Öney 2007 G. Öney, *Beylikler Devri Sanatı*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Sözen 1998 M. Sözen, *Geleneksel Türk El Sanatları*, İstanbul: Golden Horn Yayınları.
- Şahin 2009 İ. Şahin, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul: TDV. Yayınları.